

ЛІТЕРАТУРА

1. Зязюн І. Криза цінностей – катастрофа суспільства і держав / І. Зязюн // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: Зб. наук. праць. – 2010. – №2. – С.
2. Крисаченко В. Образ України у світовій культурі: природа та духовні виміри / В. Крисаченко. – Луцьк: Omega – Альфа, 2007.
3. Крымский С. Строй культуры: хронотипы и символы / С. Крымский // Collegium. – 1993. – №1. – С. 20-27.
4. Крымский С. Ценностно-смысловой универсум Н.А. Бердяева / С. Крымский // Collegium. – 2001. – №11. – С. 39-46
5. Лук'янець В.С. Світоглядні імплікації науки / В.С. Лук'янець, О.М. Кравченко, Л.В. Озадовська та ін. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2004. – 408 с.
6. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу / Пер. с англ. – С.-Пб: Евразия, 1999. – 478 с.
7. Пазенок В. Філософія: навч. посіб. / В. Пазенок. – К.: Академвидав, 2008. – 280 с.
8. Усатенко Т.П. Українознавчий аспект педагогічної аксіології / Т.П. Усатенко // Концептосфера педагогічної аксіології: Матеріали філософсько-педагогічного семінару «Аксіологічна концептосфера педагогічної освіти». – К.; Ніжин, 2010. – С.60-78
9. Хилько М. Природність атрибутивних ознак українського образу світу / М. Хилько, Д. Топоровський // Зб. наук. праць ННДІУ МОН України. – т. XXII. – К., 2008. – С. 421-433.

Лактіонова Г.М.

ПРОГРАМИ ДЛЯ БАТЬКІВ ЯК СКЛАДОВА У СИСТЕМІ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Серед нових глобальних демографічних проблем, з якими ще ніколи не зустрічалося людство, є зростання тривалості життя, зменшення питомої ваги дітей, більш старший вік народження матерями, суттєві зміни, що відбуваються у структурі сім'ї та сімейних відносинах. Інакшими словами, сучасних дітей у порівнянні з їхніми ровесниками з недалекого минулого старші за віком батьки, значно менше сестер і братів, а іноді вони взагалі відсутні, але, як правило, є не тільки бабусі та дідусі, але й прабабусі та прадеді – й прадідусі. Так, у Європейському союзі, наприклад, кількість неповних сімей між 1983 р. і 1996 р. зросла майже удвічі (Prid'homme, 2003) [1].

Починаючи з другої половини минулого століття, все більше жінок у всіх країнах світу стають економічно активними, обіймають провідні посади у бізнесі та політиці, що надає підстави для визнання неформального терміна «СВАлюція», що характеризує «новий час». Незважаючи на залучення жінок до трудової діяльності, саме матері, як і раніше, залишаються головними безпосередніми вихователями дітей. Участь чоловіків у догляді за дітьми молодшого віку та їх вихованні, як правило, залишається обмеженою, з виключенням представників окремих соціально-професійних підгруп.

Починаючи з кінця ХХ ст., в Україні відбувалося швидко осмислене заходження західних моделей шлюбно-сімейних стосунків, що у сукупності призвело до лібералізацією законодавства і труднощами трансформаційного періоду стало результатом різке падіння офіційної шлюбності, позашлюбного народження

майже до показників західноєвропейських держав. Цей процес супроводжувався подальшим зростанням традиційної для нашої країни високої кількості розлучень [2]. Частка дітей, народжених жінками, які не перебувають у зареєстрованому шлюбі, починаючи з 1989 р., зросла більше ніж на 60% і вже у 2001 р. становила 18,0%, а наразі дорівнює 21,4%. [3]. Наразі із 13,5 млн. сімей в Україні 20% складають неповні; ризик розлучення великий для 70% сімей, де подружжям взято шлюб до 25 років [4]. Незважаючи на зменшення показників розлучень за останні роки, Україна зберігає свої «лідерські позиції» у Європі, посідаючи 3 місце. Загальний коефіцієнт розлучень в країні в 2008 році (тобто кількість розлучень на 1 тис. населення) склався 3,6. Попереду України – тільки Білорусь (друге місце) – 3,8 розлучень на 1 тис. населення та Росія (перше місце) – 5 розлучень на 1 тис. осіб. Для порівняння, Польща за кількістю розлучень на 20 місці в Європі (1,7 розлучень на 1 тис.), Німеччина та Швеція – на 15 (2,3 розлучень на 1 тис. населення) [5].

Плюралізація форм шлюбу обумовила поширення нових типів і категорій сімей: жінки, які виховують дітей без партнерів; подружжя з якими проживають, однак спільних дітей, діти від попередніх шлюбів; партнери, які виховують дітей без реєстрації шлюбів; подружжя без дітей. Окрему групу утворюють сім'ї, які діють з чинним українським законодавством, підпадають під визначення «сім'ї», але перебувають у складних життєвих обставинах», зокрема сім'ї, у складі яких є вагітні, діти з проблемами ВІЛ/СНІДу. Біля 110 тис. дітей зростають без батьківської опіки і піклування; майже 100 тис. сімей знаходяться у складних життєвих обставинах; біля 3 тис. дітей перебувають у 11 колоніях для неповнолітніх за скоєні правопорушення [6]. Україна займає перше місце у європейському рейтингу з вживання алкоголю серед дітей та молоді, а також перше місце за поширенням ВІЛ/СНІДу [7].

Між тим, попри всі суперечливі за своїми впливами трансформації, що відбуваються зміними у світі і у суспільстві, саме сім'я й досі залишається основною чарункою суспільства, пріоритетною цінністю людини і найбільш ефективним інститутом соціалізації і виховання дітей. Але варто зауважити, що діти зростають у різних сім'ях, виховуються по-різному, мають різні досвід, світосприйняття, можливості, поведінку і стратегії життя.

Парфразуючи Гете, якому належить афоризм: «Щоб зрозуміти поета, треба побувати у його країні», можна стверджувати: «Щоб зрозуміти дитину, треба зрозуміти, якою є її родина». Саме вона може стати тією казковою країною, про яку допомагає у житті, слугує зразком для наслідування, але водночас зовсім інші варіанти. У свій час Федір Достоєвський у «Братах Карамазових» зазначав, що немає нічого, що вище та сильніше, хорисніше для життя, як добрий спомин з дитинства, з батьківського дому. Навіть один добрий спомин може допомогти людині. Міжнародні порівняльні дослідження свідчать про те, що у всіх країнах за своїм значенням для виховання дитини на першому місці стоять фактори прибутку та освіти батьків. На новому етапі соціального розвитку глобальними є зміни на користь відмови від фізичних покарань, розвитку більш демократичних стосунків батьків і дітей що відбуваються у батьківсько-дитячих відносинах.

Нові наукові дослідження та нові концепції, зокрема, теорія поколінь, що набуває все більшої популярності, наголошує на тому, що цінності формуються, передусім, суспільними подіями та сімейним вихованням. Підтверджують цей висновок ґрунтовні соціологічні дослідження Мелвіна Коєна. Причому, головним містком від соціальної позиції до поведінки виступають саме «цінності» – стандарти бажаності, – які формуються під впливом умов життя. Батьківські цінності – це ті норми, які батьки хотіли б бачити втіленими у поведінці своїх дітей. Пояснююча модель виглядає наступним чином: соціальний клас – умови життя – цінності – поведінка [8].

Уточнено, що формування цінностей відбувається не тільки на усвідомленому рівні, а й у молодшому віці, часто на несвідомому рівні. Іншими кажучи, дитина може не розуміти і не оцінювати ту чи іншу подію за шкалою «добре – погано», «правильно – неправильно», а просто зростати у певних умовах, засвоюючи певні цінності. Саме вони у подальшому впливатимуть на поведінку, життєві вибори колишніх підлітків. Механізм «роботи» цінностей у цих випадках нагадує клацання вимикача: «згадуючи ситуацію», людина моментально реагує на її «світло» й швидко визначається стосовно власної поведінки в обставинах, що склалися. Докази на користь зазначеного підходу надають й оригінальні психологічні концепції, що з'явилися наприкінці ХХ століття. У 1980 р. Мюрей Боуєн описав процес, який більшою частиною є неусвідомленим, щодо передачі психогенетичної інформації від покоління до покоління, в ході якого особистісні якості, емоційні послання та поведінкові моделі пересуваються як по шовковій нитці від батьків до дітей. Із поширенням застосування сімейних генограм було зібрано велику кількість аргументів щодо копіювання моделі міжособистісних стосунків, висловлення емоцій представниками наступних поколінь [9]. У 1989 р. Річард Докінз висунув теорію мімів як одиниць, що вміщують у собі психокультурну спадщину [10]. Сім років поспіль Едвард Бек та Крістофер Коєн, розвинувши концепцію мімів, висунули гіпотезу існування психокультурної ДНК [11]. Таким чином, було поставлено питання про існування одиниці психокультурної інформації, яка генетично обумовлена і розповсюджується серед індивідумів, сімей, а також організацій та націй через колективне підсвідоме.

Концепція мімів отримала подальший розвиток у дослідженні Орелі Яффе-Янаї (Ізраїль), яка стверджує, що існує не тільки психокультурний ген, але й професійний, а точніше психопрофесійний. «Дитина, яка зростає у сім'ї, де постійно звучать розповіді про успішну кар'єру, безперечно, вибирає в собі послання успіху, а дитина, яка зростає у сім'ї невдач, вибирає послання безуспішності. Якщо батько в душі бізнесмен, логічно заключити, що хоча й хтось з його дітей понесе далі вогонь покликання і, можливо, навіть передасть його у спадщину наступним поколінням. Але що відбуватиметься, якщо людина, яка в душі тяжіє до мистецтва, стане невладним комерсантом? Можливо, один його нащадків сприйме це як зразок та передасть таку міцну поведінку наступним поколінням... Щоб зламати генетичний «професійний ген роду» і надати можливість його представникам робити індивідуальний вибір, що відповідає їхньому покликанню, необхідні наполегливість, оптимізм і особливо – сміливість. Сміливість змінювати те, що вважалося спадковим» [12].

Люди зазвичай як підсвідомо модель поведінки» [12]. Розуміння історії, своєї історії надає людині можливості зрозуміти власну унікальність та її інфраструктуру, знати обмеження при здійсненні свободи вибору та зламів певного генетичного коду. Коли приходить усвідомлення, а з ним й чітке бачення своєї професійної історії, діалезон вибору стає ширшим, а траєкторія розвитку шляху – більш визначеною.

Як свідчать дослідження, внутрішній світ та поведінка матері більше впливають на професійній поведінці доньки, а приклад батька більше впливає на сина [13].

На підставі своїх багатолітніх спостережень Яффе-Янаї формулює висновок, щодо наслідків для дитини характеру сімейних відносин: представникам сімей, в яких роль батьків була хаотичною та мало на що вказувала, часто потім важко працювати в ustalених професійних колективах з чітким регламентом. Саме тому вони намагаються створити свій власний порядок. А от представники сімей з чітко визначеними рівнями влади й визначеними правилами легко адаптуються і організації з чіткою структурою та регламентами, що співзвучні ролям, які людина виконувала ще у власному родинному житті [14]. У світі, що стрімко змінюється, на новому етапі суспільного розвитку, коли права дитини визнано складовою прав людини, коли виховання стає індивідуальним, а не тільки спеціальним, але й певних якостей, практичних навичок вирішення чи попередження певних проблем, починаючи із проблеми створення безпечного середовища для життя та розвитку дитини. Зауважимо, що безпека є необхідною, але для забезпечення розвитку тільки безпеки недостатньо. Проблема ескалації сімейного неблагополуччя, що характерна для усіх країн, є ще одним доказом впливу сімейних цінностей та нагальності створення ефективної системи роботи з батьками, їх підготовки до здійснення своїх функцій вихователів дітей.

У Конвенції ООН про права дитини, яка стала документом історичного значення, фахівці відзначають «принцип трьох Р»: Provision (забезпечення умов для виживання), Protection (захист) та, що дуже важливо, Participation (участь) [15]. Отже, батьки, дорослі мають турбуватися про дитину, визнаючи її цінність для сьогодення, а не тільки цінність як носія майбутнього. Таким чином, цілком правомірно постає питання щодо *батьківської компетентності* як доведеної спроможності кваліфіковано здійснювати функції вихователів дитини, забезпечувати їй найкращі з можливих умов для життя та розвитку. Саме компетентність надає можливість подолання невизначених ситуацій, деякі з яких не можна передбачити.

Ми поділяємо точку зору тих фахівців, які вважають, що до структури компетентності входять не тільки знання, вміння та навички, але й досвід, цінності життєвих цінностей, мотивація. Базуючись на принципі трьох «Р», можна виокремити три основні сфери батьківської компетентності, а саме: забезпечення дитині захисту й безпеки, задоволення потреб дитини у розвитку, зміцнення та розвиток довготривалих батьківсько-дитячих стосунків з імені взаємоповаги та довіри, визнання прав дитини бути суб'єктом власного життя. Що до останнього, то варто підкреслити – створення

можливостей виявляти самостійність сприяє не тільки когнітивному розвитку дитини, але й формуванню її орієнтацій, почуття оптимізму, підвищенню самоповаги та задоволенням життям.

Компетентні батьки – не ті, які ніколи не мають жодних проблем, а ті, які вміють аналізувати ситуацію і забезпечувати зміни на краще, попереджати проблеми, добре усвідомлюючи силу власного прикладу, власного саморозвитку та самовдосконалення. Для досягнення високого рівня батьківської компетентності потрібні вміння слухати і чути дитину, оточуючих, самих себе, готовність «працювати душею», сформована система моральних цінностей.

На нашу думку, найвищий та високий рівень батьківської компетентності – це відповідно рівні усвідомленого та відповідального батьківства. Різниця між усвідомленим та відповідальним батьківством полягає у тому, що вони мають різну модальність. Усвідомлене батьківство передбачає відповідальність, але не обмежується нею й завжди передбачає наявність задоволення, радості від зростання разом з дитиною. Такі батьки знають, заради чого вони виховують дітей, як виховувати. Батьківство входить до складових їхньої системи цінностей. Іншими словами, їм подобається бути матір'ю чи батьком.

Відповідальні батьки сумлінно виконують свої обов'язки стосовно дитини, але іноді вони сприймають їх не з почуттям задоволення, захвату, радості, щастя, а як жертву чи самообмеження [16].

У Конвенції про права дитини зафіксовано: «Сім'я як основному осередку суспільства, природному середовищу для зростання і благополуччя всіх її членів і особливо дітей мають бути надані необхідні захист і сприяння, з тим щоб вона могла повністю покласти на себе зобов'язання в рамках суспільства» і щоб діти могли зростати «в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння» [17].

Безперечно, що для успішного виконання своєї виховної функції у нових дуже не простих умовах держава і суспільство мають забезпечити не тільки матеріальну, але й соціальну, зокрема, інформаційну, психолого-педагогічну підтримку сімей з урахуванням особливостей і актуальності проблем різних категорій батьків. Закономірно, що, починаючи з початку нового тисячоліття, можемо спостерігати відновлення журналів для батьків, появу особливо у великих містах агенцій, що пропонують досить широкий спектр тренінгів для батьків та дітей. Створено вже й перші батьківські портали і веб-сайти. Важливим компонентом системи стають навчальні та просвітницькі програми для батьків, що зростають кількісно та якісно. За своїм походженням багато з них не успадковані від радянських часів, а базуються на зарубіжному досвіді: де економічна та соціальна корисність таких програм загально визнано і доведено спеціальними дослідженнями. Так, автору цієї статті була можливість переконалися у тому, що інвестиції у підтримку сім'ї, її благополуччя визнаються у США вигідними інвестиціями, щому це забезпечують «економію на злочин»: за підрахунками фахівців, 1 долар, що вкладено в освіту та культуру зберігає 10 доларів, які не треба витратити на посилення силових структур, утримання закладів корекції поведінки та закладів утримання тюрем та колоній, програми реабілітації нарко- та алкозалежних.

Починаючи з 90-х років ХХ ст. на зміну традиційним за радянські часи батьківським університетам» у школах чи паралельно з ними, досить швидко розноманітнюються програми для вагітних, що передбачають залучення партнерів-чоловіків, програми для батьків з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку. Їх поява відобразила суттєві зміни, що відбулися у стратегіях виховання, базуючись, зокрема, на визнанні важливості етапів підготовки до дорослості та наступних перших трьох років життя дитини для формування особистості. Чисельні національні та міжнародні дослідження надавали всілякі аргументи для цього.

Вік від 0 до 3-х – це період, коли дитина більше за всі залежить від безпечних умов, відповідального відношення з боку інших – (дорослих, братів та сестер, ровесників) для забезпечення виживання, емоційного розвитку, повільної інтеграції і, що дуже важливо, розумового розвитку. Доведено, що участь дитини у якісних програмах виховання та освіти дітей може позитивно впливати траєкторію її розвитку. Зовсім не випадковість, що у багатьох країнах вже визнано важливість забезпечення підтримки, передусім, батькам, які мають дітей віком від 0 до 3-х років через поширення різноманітних програм навчання, отримання практичних навичок поведінки з дитиною, догляду за нею саме для зазначеної категорії батьків. Для сімей, які знаходяться у ризику, розроблюються програми щотижневого відвідання на дому, які дозволяють забезпечувати постійний моніторинг ситуації та впливають на її поліпшення, а також економічної точки зору вони є найбільш вартісними. Ще однією формою підтримки, що поширюється у різних країнах, є об'єднання батьків, які мають дітей одного віку, чи спільні інтереси або проблему, – так звані групи взаємодопомоги. Як свідчить досвід, навіть після закінчення організаційної та фінансової підтримки з боку державних чи бізнесових структур, благодійних фондів такі групи можуть успішно існувати на принципах самоорганізації та самофінансування.

Додільно відзначити, що серед численних завдань, які вирішують сучасні програми дошкільного виховання для дітей та дорослих, є й завдання зменшення застарілих гендерних стереотипів. Наприклад, у Франції, Швеції вихователів та батьків вчать використовувати гендерно-нейтральні іграшки та ігри (креативні ігри, кубики), уникаючи зброї, мініатюрних солдатиків, кукол воїнів [18]. Залучення чоловіків до участі у програмах для батьків сприяють зміні уявлень про чоловічі та жіночі ролі у процесі виховання та догляду за дитиною. Під час стажування у Північній Ірландії авторка мала можливість познайомитися з спеціальною програмою для батьків-циган, для яких спеціальні працівники 1 раз на тиждень впродовж всього терміну перебування виховуючих родин у певному регіоні навчали використовувати певні іграшки та ігри для забезпечення розвитку дитини раннього віку.

Принцип партнерства вихователів та батьків став однією з складових частин програми «Крок за кроком», що набула поширення у багатьох країнах, зокрема, в Україні. У бідних кварталах Франції існує практика обрання представників з числа авторитетних представників територіальних громад, які співпрацюють освітнім закладам у спілкуванні з сім'ями «групи ризику». Окрім цього для підготовки дітей з цих сімей до перебування у дошкільних закладах

(école maternel) використовуються структурована діяльність та ігри. Цей досвід набуває поширення і в Україні в діяльності вуличних ігрових груп. Батьки, які за своїм походженням є представниками сімей з низьким рівнем статків та освіти, вчать, як поводитися з дітьми, проводити та зустрічати їх з дитячого садку, бавитися з ними, які книжки читати, чим годувати, щоб не зашкодити здоров'ю [19]. Таким чином, зусилля громади концентруються на тому, щоб зберегти біологічну сім'ю дитини, посилити її виховний потенціал, що значно ефективніше за наслідками й дешевше за вартістю, ніж утримання спеціальних інституцій чи фінансування прийомних сімей.

Однією з особливих ознак останніх двох десятиліть став розвиток в Україні прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу. Держава почала делегувати їм повноваження щодо забезпечення гідного розвитку та виховання дітей, які з певних причин опинилися без батьківської опіки та піклування. Якщо станом на 2002 р. в Україні функціонувало тільки 102 дитячих будинків сімейного типу та 48 прийомних сімей, де виховувалося понад 1200 дітей, то, починаючи з 2006 р. відбувається їх потужний розвиток. На початок 2010 р. в Україні створено 484 дитячих будинки сімейного типу, де виховуються 3185 дітей, та 2931 прийомна сім'я, де перебувають на виховання 4934 дитини. Впродовж поточного року планується до цих форм сімейного виховання влаштувати ще майже 2000 дітей [20]. Таким чином, впродовж 8 років кількість дітей, які влаштовані у зазначені форми сімейного виховання зросло майже у 7 разів, а кількість прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу – відповідно у 60 і майже 5 разів. Ці статистичні дані свідчать про не тільки про потужну динаміку розвитку форм сімейного виховання дитини, але й про зростаючу потребу у спеціальному навчанні, успішне проходження якого є однією з вимог, зафіксованих чинним законодавством. обов'язкова підготовка стала нормою і для опікунів.

Варто відмітити, що у порівнянні із зарубіжними країнами досягнуті показники України виглядають поки «скромними». Наприкінці ХХ століття у фостерних (приймних) сім'ях США проживало більше 395 тис. дітей, у Фінляндії 55% дітей, якими опікувалася держава, виховувалися у сім'ях, а 29% – в інтернатних закладах; у Великобританії приблизно 70 % дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, були охоплені фостерною допомогою [21]. Зарубіжний досвід переконливо доводить, що саме ретельно проведене якісне навчання сприяє забезпеченню кваліфікованого догляду за дітьми-сиротами, попереджає невдачі прийомних батьків у вирішенні проблемних ситуацій, знижує ризик можливих відмов прийомної сім'ї від дитини чи протесту дитини проти подальшого перебування у сім'ї. Зважаючи на це, SOS-кіндердоф – потужна міжнародна неурядова організація, яка впродовж 50-ти років відома у світі як ініціатор створення «дитячих містечок», – при підготовці матеріє-вихователюок використовує курс педагогіки та психології в обсязі 440 годин.

Навчання прийомних батьків, батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу, опікунів в Україні на відміну від усіх країн пострадянського простору здійснюється центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; ця діяльність перетворюється на масштабний напрям роботи. Нарощування

навики у діяльності соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (СССДМ) щодо проведення навчання кандидатів у прийомні батьки триває: якщо у 2007 році 377 осіб та 909 сімей отримали рекомендацію центрів СССРДМ щодо можливість створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, то впродовж 2009 р. – було підготовлено 836 кандидатів в прийомні батьки та батьки-вихователі, 1042 кандидати в опікуни та піклувальники. Крім того, 1122 прийомних батьків та 291 батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу брали участь у програмах, спрямованих на розвиток виховного потенціалу [22].

Наразі в Україні вже затверджено два національні стандарти програм підготовки кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі. Обидві вони базуються на кращому міжнародному досвіді. Спільним для обох програм є те, що вони спрямовані на знайомство з законодавчими та нормативними актами, якими регулюється діяльність сімейних форм виховання; психологічно-педагогічними та виховними особливостями дітей-сиріт; специфічностями та особливостями процесу їх виховання; принципами взаємодії прийомних батьків та батьків-вихователів з соціальними працівниками та інш. Основне завдання навчання на етапі підготовки кандидатів у прийомні батьки полягає у тому, щоб допомогти усвідомити, що виховання дитини, яка зазнала життєвих втрат, – це важка та відповідальна робота, у якій недостатньо тільки одного бажання. Важливо підготувати людей до реалій прийомного виховання, включаючи не тільки його позитивні, але й негативні сторони.

Відмінності програм у тому, що вони суттєво відрізняються за обсягом (перша програма -38 год.; П програма - 60 академічних годин), методологічними підходами, методичним забезпеченням, джерелами фінансування на етапі апробації та апробації. Якщо першу програму готували фахівці з Інституту розвитку сім'ї та молоді, який є структурним підрозділом Міністерства молодіспорт, використовуючи бюджетні кошти, то другу підготовлено неурядовою організацією – Київським дитячим фондом (нова назва – Український фонд благополуччя дітей) за підтримки проекту технічної допомоги Уряду Нідерландів. Здійснювати обидві програми можуть фахівці, які отримали відповідну підготовку й отримали сертифікати.

У 2007 р. до обов'язкових – імперативних – програм для батьків додалася ще одна: «Програма розвитку виховного потенціалу прийомних батьків та батьків-вихователів». Зауважимо, що за своєю сутністю мова йде про програму підвищення кваліфікації, але згідно з чинним законодавством використання терміну «підвищення кваліфікації» стосовно прийомних батьків поки не передбачено. Саме з огляду на це програма дістала іншої назви. На підставі угоди між Державною соціальною службою для сім'ї дітей та молоді і Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих угоди про співробітництво за міжнародною участю авторки цієї статті впродовж поточного, 2008 р., було підготовлено науково-методичне забезпечення програми і відбулося навчання національних координаторів.

Ще однією імперативною програмою стала програма «Програма підготовки кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі щодо виховання кваліфікованих дітей», що отримала схвалення Міністерства охорони

здоров'я, та липні 2007 р. була затверджена відповідним наказом Міністерством у справах сім'ї, молоді і спорту.

Впродовж останніх трьох років в українському суспільстві зростає чисельність сімей, які усиновили дитину. Якщо у 2004 р. 1492 дітей було усиновлено громадянами України, то станом на 31.12.2009 р. 2381 дитини набули нових батьків [23]. Наразі ця категорія батьків може навчатися лише за бажанням, що пов'язано, передусім, законодавчо закріпленою нормою «тайни усиновлення». Вже розроблено й апробовано на практиці перші програми для цієї категорії батьків. Але існує нагальна потреба і потенційно існують реальні шанси, що усиновлювачі як представники сімейних форм виховання матимуть обов'язково проходити спеціальну підготовку. Участь у спеціалізованій навчальній програмі сприятиме уникненню помилок, вартість яких може бути занадто високою, передусім, для дитини, яка вже зазнала травм, ставши жертвою певних життєвих обставин. На наш погляд, актуальність надання статусу імперативності програмам навчання для усиновлювачів посилюється, зважаючи на те, що на відміну від прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, для сімей усиновлювачів не передбачено постійного соціального супроводу з боку фахівців центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. На практиці це означає підвищення ризиків як для батьків, які можуть не впоратися з певними ситуаціями самостійно, так і для дітей у випадках, коли мова йде про різні форми насильства над нею, нехтування виконанням батьківських обов'язків.

Як відомо, у міжнародній практиці існують імперативні примусові програми. Наприклад, у США на підставі встановлення фактів нехтування своїми батьківськими обов'язками, жорстокого поводження батьків з дітьми, постановою ювенального суду може бути «приписана» участь у відповідних програмах.

Важливою подією для України стала поява у 2008 р. першої програми, що зорієнтована на цільову групу батьків з сімей, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, і мала за мету попередження бездоглядності та безпритульності, жорсткого поводження з дитиною, розвиток виховного потенціалу сім'ї. Мова йде про програму «Батьківство в радість» що була розроблена у 1983 р. батьками-психологами Міналі Сакс (Minalee Saks), Елен Гаймен (Ellen Hyman), Ліндою Рейллі (Linda Reilly), Юватаю Рус (Juvata Rusch). Автори прагнули створити програму навчання, передусім, для тих батьків, у яких у дитинстві був відсутній особистий досвід зростання в атмосфері любові та поваги і які своє батьківство сприймали як проблему. Вже понад 20 років програма з успіхом впроваджується у 36 штатах Америки, а також у Румунії, базуючись на повазі до батьків, наданні їм підтримки у зовсім не простій справі – вихованні дітей. Тренінговий курс не просто декларує, а вчить батьків бачити в дитині особистість, цінувати її, зростати разом з нею, сприяти створенню найкращих можливостей для її стабільного та гармонійного розвитку, залучаючи як можливості сім'ї, так і оточуючого середовища. Після успішного впровадження у 3-х пілотних регіонах України (Дніпропетровська, Черкаська, Київська обл.) програма отримала рекомендацію до впровадження Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді, Інституту розвитку сім'ї

та молоді, Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України [24]. Цілком закономірно, що тренінговий курс, призначений батькам, які мають дітей від народження до шести років. Вже відзначалося, що саме у цей період формуються ставлення батьків до своїх обов'язків, саме на цьому етапі закладаються основи характеру, світосприйняття, інтелектуального розвитку особистості дитини.

Серед теоретичних і методологічних підходів до процесу виховання, що презентовані у «Батьківстві в радість», є ті, які можна вважати новими для України. Наприклад, на початку, у першому модулі, наголошується на піклуванні батьків про самих себе, що забезпечує краще піклування дитини.

Кожен із 12 модулів ґрунтуючись на сучасних наукових концепціях та підходах, зорієнтований на відпрацювання практичних навичок. Серед них найголовнішими є навички спілкування, застосування нефізичних методів дотримання дисципліни, використання прийомів, технік управління своїм станом та поведінкою. Батьки отримують конкретні рекомендації та настанови щодо слів та висловів, які рекомендується промовляти, прийомів, що варто застосовувати у певних життєвих ситуаціях. У курсі використовуються різноманітні методи. Важливу роль відіграють навчальні відео матеріали.

У 2009 р. було підготовлено виправлене та доповнене друге видання посібника для тренера. Відбулися також дводенні семінари для фахівців з усіх регіонів України, які висловили бажання впроваджувати зазначену програму на своїх територіях.

У 2-му виданні [25] термін «батьківська компетентність» вже знайшов відображення не тільки у тексті тренінгу, але й його назві: «тренінг з формування батьківської компетентності», а його мета була сформульована як підвищення рівня компетентності батьків у догляді, вихованні та розвитку дітей, сприяння поширенню засад усвідомленого батьківства.

Доцільно зауважити, що даний тренінговий курс може бути у нагоді будь-яким батькам, які хочуть покращити своє розуміння проблем розвитку та виховання дітей.

Не можна залишити поза увагою ще одну програму для категорії батьків, які опинилися у складних життєвих ситуаціях, робота над якою розпочалася. Мається на увазі програма навчання для матерів-клієнток центрів матері та дитини. Ініціатором створення такої програми стало Представництво благодійної організації «Надія та житло – дітям» України. Поки що підготовлено методичний посібник з модулем тренінгової програми для спеціалістів соціальних служб, представників неурядових організацій [26], але існують реальні шанси на появу ще однієї програми, на розробку якої існує державний запит.

Як свідчить статистика, значна частина жінок, які користуються послугами центрів, – це вихованки шкіл-інтернатів, представниця сімей, які часто усладковують «складні життєві обставини». Як правило, вони погано чи зовсім не обізнані з основами збереження репродуктивного здоров'я, здорового способу життя. Значна частина з цих переважно молодих жінок палять, у деяких є у минулому досвід зловживання алкоголем, використання наркотичних речовин. Цілком зрозуміло, що термін перебування у центрі має

використовуватися не тільки для «забезпечення даху над головою матері дитини», а сприяти формуванню тривалих позитивних стосунків матері дитини, налаштувати жінку на виконання ролі матері, сприяти запобіганню наступному небажаній вагітності, захворювань, що передаються статевим шляхом, сформувати почуття власної відповідальності за себе та народжену дитину.

Певна річ, що перераховані програми не вичерпують перелік існуючих програм, але, зважаючи на їх інноваційність та соціальне значення, у рамках цієї публікації ми акцентували увагу саме на них. Додамо, що навчання батьків вимагає відповідної підготовки фахівців, а також внесення змін у підготовку педагогічних кадрів, успішна професійна діяльність яких у сучасних умовах неможлива без партнерства з батьками.

Аргументом на захист висловленої думки, зокрема, є протест низки громадських батьківських організацій, що входять до складу Всеукраїнської батьківської організації, проти програм «Профілактика ризикованої поведінки. Школа проти СНІДу» та подібних до неї, впровадження яких розпочалося в Україні. А у Росії впродовж останніх років батьки заявляли про свою незгоду із змістом шкільних програм профілактики СНІДу, статевого виховання, розробниками яких були Кризовий центр для постраждалих від сексуального насильства м. Стемфор (Конентікут, США), Шведська Асоціація сексуальної освіти (ШАСО), проекти «Хоуп», «Глобус», «Стріт Кідз Інтернешл» (SRI), «СНІД Схід-Захід» (AIDS Foundation East-West, AFEW), інш. Так, у 2005 р. 6 тис. батьків м. Єкатиренбург підписали звернення про заборону у школах програми навчання здорового способу життя Центру психолого-медико-соціального супроводження «Холіс». Батьки ініціювали здійснення не тільки педагогічної експертизи посібників та відеоматеріалів, але й оцінки вказаних програм фахівцями Центру соціальної та судової психіатрії ім. В. Сербського, Академії держслужби при президенті Російської Федерації, Національного наукового центру наркології Міністерства охорони здоров'я. Результатом батьківської непохори стало те, що у 1997 р. програми «Холісу» були призупинені. У відповідному рішенні Колегії Міністерства освіти РФ було наголошено на тому, що проєкт «Статеве виховання російських школярів» та його результатів потребує серйозній наковій та суспільній оцінці і не повинні створювати протиріччя з національними традиціями [27]. Саме російський досвід було використано українськими батьками, які стали ініціаторами та активістами практично першої в історії незалежної України акції «Батьківської непохори». Наразі за ініціативою батьківських організацій, передусім, православного спрямування, не тільки організуються конференції, круглі столи, відбувається поширення інформації, матеріалів дискусій у друкованих виданнях, на веб-сайтах, включаючи «чорний список» авторів та посібників з статевого виховання, але й інформацію про розроблені альтернативні програми профілактики ризикованої поведінки підлітків та ВІЛ/СНІДу. Серед таких програм заслуговує на увагу програма «Ладья», що стала результатом співпраці фахівців та представників Російської православної церкви. Вона принципово відрізняється від програм, які використовують так звану інформаційно-навчальний підхід, своїм спрямуванням на формування

моральних та духовних орієнтирів. Програма діє у загальноосвітніх закладах Кривого Рогу, Івано-Франківська, Івано-Франківська, Калінінград, Нижнього Новгорода, Ростова-на-Дону, Санкт-Петербурзі, Сургуту [28]. Слід взяти до уваги й той факт, що впродовж останніх 30-ти років стратегії статевого виховання школярів стають предметом багатьох дискусій та протистояння захисників традиційних культурних цінностей та представників ліберальних світоглядних позицій й у США. Проте, починаючи від Уряду Рейгана, з початку 90-х років минулого століття, кардинально змінюються засоби боротьби з підлітковою вагітністю, захворюваннями СНІДу та інших захворювань, що передаються статевим шляхом: відмовою від підтримки з боку держави набувають освіти та просвітницькі програми, що, передусім, намагаються не використати протизаплідних засобів, а заохочують «чистоту самодисципліни» – стриманість та цютилітет до сексуальності. Кількість вчителів та медсестер, які залучені до цієї діяльності, значно зменшилася. Залишається відкритим питання про ефективність обраної стратегії. Можливо, у найближчі роки змінюватиметься, стаючи комплексною. Масштабні національні дослідження, одним з яких було дослідження Інституту проблем міста (Урбан Інститутом) передбачало вивчення, передусім, думки батьків стосовно результативності програм, які використовуються та вивчення їх потреб та побажань щодо вдосконалення змісту та методичних засад вказаних програм.

Матеріал, що викладено у рамках статті, дозволяє зробити низку висновків, а саме:

1. Світ дорослих, включаючи батьків, вчителів, фахівців різних сфер, має навчитися бачити в дитині не тільки прикрасу життя; чи «фантом майбутнього» (за С. Глем); чи суб'єкт виховання, який слухняно визнає й виконує «дорослу волю», але, перш за все, суб'єкта права, партнера у здійсненні соціальних змін.
2. Встановлення та розвиток партнерства з батьками задля успішного виконання виховних завдань набуває важливого значення. Один із напрямів роботи з батьками полягає у тому, щоб поінформувати, роз'яснити їм завдання освіти та виховання у сучасному світі, сприяти демократизації сімейних стосунків та усвідомленню важливості розвитку творчого потенціалу дитини, впевненості у собі, вміння діяти у колективі, команді, що набувають важливого значення. Батькам треба допомогти взяти до уваги, що у сучасних умовах не слід очікувати від молодих, які вільно користуються інтернетом, виконання свого права почвати. Авторитарна педагогіка не забезпечує бажаного результату. Зовсім не випадково, що Дитячий фонд ЮНІСЕФ, починаючи з 2002 р., втілює в життя концепцію створення світу, сприятливого до дитини, через підтримку дружніх клінік, дружніх сіл та міст. Дружною до дитини модерну повинна бути і школа, сім'я. Дорослі мають опанувати вмінням вести діалог, у будь-яких обставинах зберігати рівновагу і контролювати свої емоції й почуття, навчитися розмовляти дружельно та відкрито.
3. Навчальні та просвітницькі програми для батьків в Україні інтегровані у освітній простір і стають елементом освітнього простору, змінюючи педагогічні практики відповідно до потреб українського суспільства та згідно з міжнародними стандартами. Завдяки ініціативі, передусім, неурядових організацій виникли програми для батьків, які виховують дитину з особливими

потребами чи проблему ВІЛ/СНІДу. Ціла низка програм для батьків стартувала завдяки проектам міжнародної технічної допомоги.

4. Враховуючи важливу суспільну значимість, цей процес заслуговує на увагу з боку науковців, фахівців державного управління. Існує доцільність у систематизації програм для батьків, першим кроком до якої є класифікація існуючих програм. Для її здійснення можуть бути обрані різні основи чи їх сукупність, серед яких має право на існування й поняття «рівень імперативності», що дозволяє розрізнити програми на «обов'язкові», «рекомендовані/конвенційні», «за вибором».

5. Першим прикладом національних імперативних програм стали програми навчання для кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі. Програма підвищення кваліфікації/розвитку педагогічного потенціалу прийомних батьків та батьків-вихователів. У подальшому їх кількість має реальні шанси на збільшення. Особливість цих програм полягає й у тому, що на них існує запит держави і державне фінансування.

6. Однією з особливостей державного устрою України є наявність Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, що відіграє важливу роль як замовника та виконавця імперативних спеціалізованих програм для батьків. Програми для прийомних батьків заявляють про себе в освітньому просторі, але не в освітянському. Прийомні батьки, батьки-вихователі дитячих будинків сімейного типу, які фактично отримують від держави фінансову підтримку за виконання педагогічних функцій, досі не визнано педагогічною категорією і не внесено у відповідні реєстри. Вони відсутні у нормативних документах з переліком категорій, які потребують підвищення педагогічної кваліфікації. Відносно молода і слабка у порівнянні з освітньою системою соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, яка нараховує лише 17 років з моменту заснування, має досить обмежені людські, наукові, матеріальні ресурси. Вирішення нових складних завдань, обумовлених реальними соціальними потребами суспільства, без зміцнення ресурсного потенціалу, може призвести до втрати якості у роботі. Система вищої педагогічної освіти має стати надійним партнером соціальних служб у вирішенні надзвичайно важливого і педагогічного, і соціального завдання – навчання тих дорослих і фахівців, які допомагають дітям зреалізувати своє право жити у сім'ї.

7. Серед програм для батьків, які можна віднести до рекомендованих, великого значення набувають програми, що спрямовані на батьків з дітьми від 0 до 3-х, які є представниками сімей, що опинилися у складних життєвих обставинах. Прикладом однією з перших адаптованих програм для цієї категорії стала Програма «Батьківство в радість».

8. Враховуючи багатий досвід західних країн у роботі з батьками, варто посилити не тільки вітчизняні дослідження у зазначеному напрямі, але й використати потенціал міжнародного наукового співробітництва.

9. На нові потреби і запити своїх вихованців навчальні заклади мають відреагувати переглядом форм та методів роботи, створенням атмосфери доброзичливості, творчості та вимогливості, середовища із можливостями для молоді проявити себе, перебравши на себе відповідальність за виконання певних функцій забезпечення навчально-виховного процесу.

10. Актуальним завданням є підвищення професійної компетентності викладацького складу, який має вміти будувати партнерські стосунки з учнями, студентами, їхніми батьками, громадою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Число неполных семей растет // Режим доступу: http://www.watchtower.org/w/2002/008/article_01.htm
2. Кожна п'ята дитина – поза шлюбом // Доступ: <http://kazajin.com/news/126369>; Поклад Наталка. Сімейні цінності як раритет, або Якого громадянина наша держава замовила школі// День. – 2007. – 25 грудня // Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/193778/>
3. Кожна п'ята дитина в Україні народжена поза шлюбом! // Режим доступу: <http://tady.tochka.net/ua/7576-kazhdyy-pyatyy-rebenok-v-ukraine-rozhden-vne-braka>; Коваленко Наталка, Шерстюк Надія. В Україні, як і в країнах ЄС, зростає кількість позашлюбних дітей // Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2163010.html>
4. Набока Марічка, Шерстюк Надія. «Принесене в подолі». В Україні зростає кількість дітей, народжених поза шлюбом // Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/968249.html>
5. В Україні зменшилась кількість розлучень. Статистика 2010 року // Режим доступу: <http://familyclub.org.ua/2010/03/v-ukra%D1%97ni-zmenshilas-kilkist-rozluchen-stalistsika-2010-roku/>
6. Реалізація права дитини на виховання в сім'ї: Щорічна національна доповідь // Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/sport/doccatalog/document?id=111968>
7. Іванов О. Алкоголізм і наркоманія молодшають. – «День». – №105. – 1998. – 6 червня; Омельченко Оксана. Димова завіса // «Дань». – №193. – 2004. – 26 октябрю.
8. Соціальні структури і особистість: дослідження Мелвіна Л. Кона і його співробітників / Пер. з англ. за наук. ред. В.Є.Хмелька; Київ. Міжнар. ін-т соціології. – К.: Вид-дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 559 с. – С. 36-45.
9. Яффе-Янаї Оренія. Генетический код личности. Как найти и реализовать свое призвание. Пер. с англ. Е.Сысоевой. – К.: Изд-во Алексея Капусты (подразделение «Агентства «Стандарт»), 2009. – С.33-34.
10. Ричард Доукинс. Эгоистичный ген // Режим доступу: <http://vadimrm.livejournal.com/34158.html>
11. Beck E. Spiral Dynamics: Mastering Values, Leadership and Change. – Oxford: Blackwell Publishers, 1996.
12. Яффе-Янаї Оренія. Там же. – С. 31.
13. Яффе-Янаї Оренія. Там же. – С. 60.
14. Яффе-Янаї Оренія. Там же. – С. 147.
15. Права дитини: сучасний досвід та інновації: Зб. Інформ. та метод. матеріалів. – К.: «Либідь», 2005. – С. 184.
16. Лактіонова Галина. «Батьківська компетентність», «усвідомлене, відповідальне батьківство» як нові терміни вітчизняної педагогіки // Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності: зб.наук.пр./за заг.ред. І.А.Зязюна; Ін-т педаг. осв. і осв. доросл. АПН України. –К., Харків: НТУ «ХПІ», 2009. – С.215-216.
17. Конвенція про права дитини// Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/average/convention.doc>
18. Абраменкова В.В. Социальная психология детства: развитие отношений в детской субкультуре. – М.-Воронеж. 2000. (Социальная ситуация развития мальчиков и девочек в современной России.- С. 229-251.); Попова Л.В. Гендерная социализация в детстве // Гендерный подход в дошкольной педагогике: теория и

практика. Ч. 1. Мурманск. 2001; Хоткина З.А. Когда дети становятся взрослыми: негативные последствия патриархальной социализации в детстве // Гендерный подход в дошкольной педагогике: теория и практика. Ч. 1. Мурманск. 2001.

19. Neuman, M.J., and Peer, S. Equal from the start: Promoting educational opportunity for all preschool children—Learning from the French experience. New York, NY: French-American Foundation, 2002.

20. Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді// Режим доступу: <http://www.dcssm.gov.ua/227.751.0.0.1.0.phtml>

21. Шанті Джордж, ван Авенгаевен Ніко. Учасники фостерного процесу: міжнародне порівняльне дослідження. – К., 2005. – 127 с.; Котли Патриція. Новые приемные родители (первый опыт). – С.-Пб., 2004. – С.20.

22. Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді// Режим доступу: <http://www.dcssm.gov.ua/227.751.0.0.1.0.phtml>

23. Державний департамент усиновлення і захисту прав дітей// <http://www.difu.gov.ua/>

24. Батьківство в радість: тренінговий курс з набуття батьківських навичок. Авт.-упоряд. Г.М.Лактіонова, І.Д.Зверева. –К.: «Р.К.Майстер-принт», 2008 – 359 с.

25. Батьківство в радість: Тренінговий курс з формування батьківської компетентності/автори-упорядники: Г.М.Лактіонова, І.Д.Зверева. – Вид-2-е, перероб та доповн. – К.: «Фенікс», 2009. –360 с.

26. Запобігання інституціалізації дітей раннього віку. Інноваційні технології соціальної роботи з профілактики відмов віж новонароджених дітей: Методичний посібник. – К.: Століття, 2008.–224 с.

27. Решение Коллегии Минобразования РФ от 27 мая 1997 г. № 6/1 О стратегии воспитания и психологической поддержки личности в системе общего и профессионального образования // <http://www.r-komitee.ru/school/law/>

28. Перевий етап обученя - программе «Ладья» // Режим доступа://chupsi.ru/381-pervyj-jetap-obuchenja-programme-ladja.html#htp

Шахрай Т.О.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РОДИННОГО ВИХОВАННЯ ДВОРЯНСЬКО-ПОМІЩИЦЬКИХ СІМЕЙ ХІХ–ХХ СТ. У ЗМІСТІ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У сучасних умовах, коли здійснюється бурхлива перебудова політичного й соціально-економічного устрою життя суспільства і держави, система сімейного виховання також зазнає помітних змін. Аналіз державних документів, рішень, постанов, нормативно-правових актів свідчить про пріоритетні напрями діяльності у сфері відродження цінностей родинного виховання у змісті сучасної педагогічної освіти. Зокрема, державною національною програмою «Освіта (Україна ХХІ століття)» одним із пріоритетних напрямів реформування освіти визнано родинне виховання, як «...першооснову розвитку дитини як особистості» [ст. 59 Закону України «Про освіту»].

Система родинно-сімейного виховання настільки важлива в житті кожної людини й усієї планети, що Генеральна Асамблея ООН, оголосивши 1994 р.

Міжнародним роком сім'ї, визначила спільну для всіх країн тему: «Всі ми – одна родина», яка за своїм змістом і суттю відображає взаємозв'язок основного осередку суспільства і вселюдської родини. Генеральна Асамблея ООН постановила що «починаючи з 1994 року, 15 травня щорічно буде відзначатися Міжнародний день родини», підкресливши цим величезне значення сім'ї в фізичному й духовному становленні особистості і суспільства.

Відтак, гостра криза періоду переходу до ринкових відносин, спад духовності серед значної частини дітей та молоді, неприйняття терпимості, милосердя, честі, совісті, доброти актуалізує проблему «традиційної української родини з українським родинним національним вихованням дітей та молоді чинного вираження, адекватного сучасним і майбутнім потребам нашого суспільства» [5, с. 3]. Сім'я, суспільство повинні виховати таких людей, які б не лише досконали знали минуле свого народу, історію виховання й освіти зокрема, але й свідомо прагнули піднести культуру, добробут своєї нації.

Проте мова йде не про винайдення нових методів та форм виховання, а про застосування надбань історико-педагогічної теорії та практики. Одним зі шляхів вирішення цього питання є вивчення педагогічного досвіду та якісна його інтерпретація з метою критичного осмислення й творчого використання здобутків минулого. Відтак, назріла необхідність ґрунтовно дослідити і творчо використувати великий пізнавально-виховний потенціал дворянсько-поміщицьких родин. Ще К.Д.Ушинський наголошував на цінності використання такого досвіду, оскільки «в більшій частині дворянських сімей виховання становить головну турботу батьків, мету їхнього життя, перед якою часто схиляються всі інші цілі і мотиви» [15, с. 144].

Актуальність окресленої проблеми визначається вже тим, що в педагогічній і психологічній науці відсутні ґрунтовні наукові праці з цієї тематики. Про напрями сімейного виховання, стосунки між батьками і дітьми писали Аристотель, Г.Сковорода, Я.А.Коменський, Ж.-Ж.Руссо, Г.Песталоцці та ін. Важливого значення проблемі виховання у сім'ї, що включала формування загальнолюдських цінностей та якостей як чесність і честь, гідність і благородність, любов до людей і працелюбство надавали Й.Корчак, О.Барвінський, А.Макаренко, В.Сухомлинський, К.Ушинський, М.Стельмахович та ін. У працях сучасних українських дослідників В.Андрушенка, І.Беха, С.Клепка, М.Коноха, В.Корженка, В.Кременя, М.Култаєвої, В.Лугового, В.Лутая, І.Надольного, І.Радіонової висвітлюється проблема демократичного та національно-патріотичного виховання з філософсько-антропологічними акцентами. Виховання розглядається як необхідна форма вдосконалення особистості, яка ґрунтується на основі засвоєння нею матеріальних і духовних пластів культури, це потужний чинник формування національної еліти та цінностей державотворення. У процесі виховання засобами переконавання, стимулювання, слонукання утверджуються та посилюються суспільно значущі цінності.

Історичні факти свідчать, що проблема виховання молодого покоління виникла давно і завжди перебувала в центрі уваги всіх держав світу. Родинне виховання – перша природна і постійно діюча ланка виховання. Без докорінного поліпшення родинного виховання не можна домогтися значних